

דב גולדפלם לא חוזרים לכור ההיתוך

שרון שלום, מסיני לאתיופיה – עולמה ההלכתי והרעיוני של יהדות אתיופיה,
ידיעות אחרונות – ספרי חמד, תל אביב 2012

העיסוק ביהודי אתיופיה חורג ממה שמקובל ביחס לעדות אחרות בעם היהודי. השוני החיצוני של בני העדה, ההיסטוריה השונה כל כך מזו של שאר העדות, המסורת והתרבות הייחודיים ובמיוחד הסיפור ההרואי של עלייתם לארץ ב"מבצע משה" וב"מבצע שלמה" יצרו ספרות ענפה החובקת את כל התחומים – היסטוריה, אתנוגרפיה, סוציולוגיה, תרבות ופולקלור, יהדות ומסורת ועוד. קשיי קליטתם בארץ של יהודי אתיופיה הביאה גם לספרות מחקרית בתחומי החינוך, סוציולוגיה ועבודה סוציאלית ובתחומים נוספים. כל אלה מצביעים על העניין המיוחד שהציבור מגלה כלפי עדת ביתא ישראל מאתיופיה.

מים מדלן, 24 (יהדות, ישראליות ורב־תרבותיות), תשע"ג

מאז הכרזת המדינה בתש"ח, ובעיקר בשנות החמישים, עלו לארץ המוני יהודים מכל הגלויות ומכל העדות שיצרו בישראל ערבוביה מופלאה של תרבויות ומסורות. אמנם המדיניות הרשמית שנקטה הממשלה באמצעות מערכת החינוך הייתה של "כור היתוך", לאמור, ניסיון להשיל מעל העדות השונות את המסורת והתרבות שהביאו מארץ מוצאן ולהפכן לבני הארץ, לנושאי התרבות ה"צברית". מדיניות זו הביאה ליצירת פערים בין דור ההורים נושאי התרבות והמסורת של ארץ המוצא לבין הדור השני שגדל בארץ והתחנך כבר על פי התרבות הישראלית שהתחדשה בארץ. על הדרך גרמה מדיניות זו, שכללה גם כפייה אנטי-דתית אינטנסיבית (צמרת, 2006), לזניחת המסורת היהודית שנשמרה לאורך הדורות בכל אחת מעדות ישראל. הדור הצעיר שגדל בארץ התרחק ממסורת אבותיו, התרחקות שבאה לידי ביטוי לא רק בעזיבת עולם התורה והמצוות אלא גם בערעור המסגרות המשפחתיות המסורתיות. אלו נוספו לקשיי הקליטה הכלכליים והחברתיים. התוצאה הייתה פערים הולכים וגדלים בין הוותיקים בארץ לבין העולים החדשים עד כדי חשש ליצירת שתי חברות – "ישראל הראשונה" ו"ישראל השנייה".

מדיניות "כור היתוך" נזנחה בעשור השני להקמת המדינה, ובשנות ה-70, לאחר הרפורמה בחינוך, החל תהליך האינטגרציה שאמור היה לתת משקל שווה לתרבויות של העדות השונות ושהביא בסופו של דבר למדיניות של רב-תרבותיות. החברה בישראל החלה להכיר במגוון הגדול של התרבויות הקיים במדינת ישראל ובזכותה של כל עדה לשמר את תרבותה תוך כדי יצירת מכנה משותף תרבותי שיביא, אי שם בעתיד, ליצירת תרבות יהודית-ישראלית משותפת לכול. כבר היום מתפתחת תרבות משותפת שתורמים לה, בין היתר, מערכת החינוך האינטגרטיבית, תנועות הנוער והשירות המשותף בצבא.

אחד התחומים העיקריים שבהם באה לידי ביטוי השונות הגדולה בין העדות השונות הוא המסורת היהודית: מנהגים ופסיקת הלכה. בכל עדה התפתחו מסורות ומנהגים אופייניים לאותה עדה כשהבסיס המשותף הוא התורה שבעל פה – ההלכה שהתפתחה לאחר חתימת התלמוד ושסוכמה ב"שולחן ערוך" שחובר על ידי הרב יוסף קארו במאה ה-16. מרן הרב יוסף קארו הסתמך בחיבורו על שלושה חיבורים שקדמו לו, על "ספר ההלכות"

של ר' יצחק אלפסי (הרי"ף), על ה"יד החזקה" של הרמב"ם ועל "ארבעה טורים" של ר' יעקב בן הרא"ש. ה"שולחן ערוך" משמש מאז חיבורו כמקור עיקרי לפסיקת ההלכה המחייבת את כלל ישראל כשכל עדה מוסיפה לפסיקתו של הרב יוסף קארו את הנופך והמנהגים המקומיים. עדות אשכנז הולכות לפי פירושו של הרמ"א לספר זה, ועדות ספרד נהגו לפי פסיקותיו של הרב יוסף חיים ה"בן איש חי". מנהגי יהודי צפון אפריקה התבססו על ה"שולחן ערוך" עם הפירוש והתוספות המקומיות. גם יהודי תימן קיבלו עליהם את ה"שולחן ערוך" עם הפירוש של עדות ספרד להוציא קבוצה אחת שפסיקותיה מבוססות בעיקר על ה"יד החזקה" לרמב"ם.

לקשיי הקליטה של יהודי אתיופיה נוספה שאלת יהדותה ומסורתה ההלכתית של העדה. לא כאן המקום לדון בשאלת מוצאם של יהודי אתיופיה, אבל ברור שיהדות אתיופיה נותקה מעל עם ישראל לפני שהתגבשה ההלכה התלמודית שביטויה המלא הוא ה"שולחן ערוך". מסורתם של יהודי אתיופיה מבוססת על התורה שבכתב לפי נוסח המקרא המצוי בידיהם בשפת געז והם אינם מכירים כלל את התורה שבעל פה שהתגבשה מאוחר יותר. השוני העצום במסורות ובמנהגים מביא לשאלות הלכתיות קשות עד כדי העמדת ספק בעצם יהדותה של עדת ביתא ישראל.

ההיסטוריה מצביעה על כך שיהודי אתיופיה נלחמו בחירוף נפש כדי לשמר את יהדותם ואורח חייהם תוך שהם נרדפים על ידי שליטי המדינה הנוצרים, מנודים משכניהם וסובלים כלכלית. במאה ה-19 נוספו לרדיפות אלו גם לחצים אדירים מצד המיסיון להעבירם על דתם, וגם בניסיונות אלו הם עמדו בגבורה, אם כי גם למיסיון היו הצלחות לא מבוטלות. מאז שנוצר הקשר בין יהודי אתיופיה לשאר יהודי העולם, בסוף המאה ה-19, מודעים יהודי אתיופיה לשוני בין מסורותיהם ומנהגיהם ובין אלו של שאר יהודי העולם, אולם הם ראו עצמם חלק מהעם היהודי.

כאן אני חייב להוסיף כמה מחוויותי האישיות הקשורות ביהודי אתיופיה. בשנת 1976 עמדתי בראש צוות מורים שערך סמינר למורים

באתיופיה.¹ הסמינר נמשך כשלושה חודשים והתקיים באמבוסדה, הכפר שהיה למעשה המרכז העיקרי של יהודי אתיופיה באזור גונדאר. בשבוע הראשון לשהותי באמבוסדה (בעת ההכנות לסמינר הייתי לבד, שאר חברי המשלחת הצטרפו מאוחר יותר) זכיתי לחוויית שבת יוצאת דופן. ביום שישי לקראת הצהריים החלה נהירה של כל התושבים מהשדות לכפר. כולם ירדו לרחוץ בנהר, ולפנות ערב כל תושבי הכפר לבשו לבן והגיעו לבית הכנסת שעמד במרכז הכפר. על הכפר וסביבותיו ירדה שלווה שכמותה לא זכיתי מעולם לחוות, וזו הייתה הרגשת "מעין עולם הבא". אווירה זו נמשכה עד לצאת השבת למחרת. התפילה בבית הכנסת נוהלה על ידי הקייסים לפי מנהגם, אולם הם שילבו בתוכה את הפיוט "לכה דודי" במנגינה משלהם. אותה חוויית השבת התרחשה בכל השבתות שבהן שהיתי באמבוסדה, אולם חוויית השבת הראשונה הייתה החזקה ביותר.

ועוד חוויה: הסמינר עורר הדים בכל הכפרים של יהודי אתיופיה, קרובים ורחוקים כאחד. באחד הימים ערכנו בכפר כינוס לקייסים שהתעניינו מאוד בסמינר. הצגנו בפניהם את תכנית הסמינר (עברית, תנ"ך, חגי ישראל, היסטוריה ודרכי הוראה). כיוון שלמדתי שחיטת עופות טרם צאתנו לאתיופיה, ביקשו ממני הקייסים שאדגים בפניהם כיצד אני שוחט. נעניתי לבקשה, ולאחר ההדגמה הם ביקשו שאלמד אותם לשחוט באותה דרך כדי "שיוכלו לשחוט כמו ששוחטים כל אחינו היהודים", כפי שהתבטאו. נוסף על כך הם ביקשו מאתנו שנקיים גם עבורם סמינר כדי ללמוד את המנהגים וההלכות שאינם ידועים להם. התחלנו לבדוק את האפשרות לשלוח שוחט ומורה-הוראה לסמינר דומה, אולם התנאים הפוליטיים והמצב הביטחוני השתנו, והרעיון לא יצא אל הפועל.

כיצד משלבים, אם כן, קהילה יהודית שונה ומיוחדת בתוך כלל עם ישראל? אין ספק שהם רוצים להשתלב, אבל האם אפשר לחייב אותם לזנוח את המסורת והמנהגים שקיימו במשך אלפי שנים ולהתחיל לנהוג רק לפי ההלכה המקובלת על כל חלקי העם המבוססת על ה"שולחן ערוך"?

¹ שאר חברי המשלחת היו אהרון כהן ז"ל, מאיר כהן ז"ל ויבדל"א ירחמיאל מוניץ.

ומאידיך גיסא, האם יוכלו בני העדה להמשיך לקיים את מנהגייהם בישראל כפי ששמרו עליהם באתיופיה ללא קשר להלכות הנהוגות בארץ על ידי שאר העדות? כיצד לחבר בין המסורת ההלכתית של ביתא ישראל והלכות ה"שולחן ערוך"? עם הדילמה הזו מנסה להתמודד הרב שרון שלום בספרו "מסיני לאתיופיה".

הרב שלום, בעצמו בן לעדת ביתא ישראל מאתיופיה, עלה לארץ כילד במבצע "בת גלים" בשנת 1982, למד והתחנך בפנימיית "אומן" של תנועת האישה הדתית-לאומית בעפולה, בפנימיית עליית הנוער "שפיר" במרכז שפירא, בישיבת ההסדר "הר עציון", במכללת הרצוג, במכללת ירושלים, במכון הגבוה לתורה ובמחלקה לתלמוד בבר-אילן ובבית מורשה בירושלים. הרב שלום הוא מוסמך לרבנות ודוקטורנט באוניברסיטת בר-אילן ומשמש כרב קהילת "קדושי ישראל" בקרית גת. הוא נכד לאחד הקייסים החשובים שהיו באתיופיה, ואין ספק שהוא מכיר היטב את שני צדי המטבע.

הספר מכיל שני חלקים עיקריים: החלק הראשון נקרא כשם הספר כולו – מסיני לאתיופיה, ובו מתאר הרב שלום את הדילמה ואת הסיבות לכתיבת הספר, והחלק השני קרוי "שולחן האורית" ובו נדון בהמשך.

הרב שלום מונה חמש סיבות לכתיבת הספר (עמ' 19–20). הראשונה – צורך אישי בבחינת "אדברה וירווח לי". הוא איננו מרחיב בנקודה זו, אולם מקריאת הספר עולה ללא הרף הרגשת אי הנוחות של רב בישראל ובן לעדת יהודי אתיופיה מהפער בין המנהגים ובין הצורך לגשר ביניהם. הסיבה השנייה לכתיבת הספר היא כלשונו "הבורות הטוטאלית בקרב החברה הישראלית בכל הנוגע לעולמה המסורתי של הקהילה". באמצעות הספר הוא רוצה להציג את המסורת היפה של יהודי אתיופיה לפני כלל הציבור. הסיבה השלישית היא הצורך לתמוך בקייסים, מנהיגיה הרוחניים של הקהילה, שמאז עלייתם לארץ "חשים דה לגיטימציה למנהגים הרוחניים של הקהילה כדרך בעבודת ה'". הסיבה הרביעית היא שהמנהגים והמסורות של יהודי אתיופיה מהווים מקור חשוב ללימוד המסורת היהודית בכללותה. יהודי אתיופיה משמרים מסורות קדם תלמודיות, שכפי שהוא מראה בהמשך יש להם הדים בתוך הספרות התלמודית. הסיבה החמישית והאחרונה היא "השכחה הרבה של המנהגים בקרב הדור החדש

המתבגר בארץ ישראל". לטעמי, הסיבה הזו צריכה להיות במקום הראשון ברשימת הסיבות לכתובת הספר.

לאורך הספר ניכר רצון המחבר לשמר את המסורת של הקהילה, מחד גיסא, ולקרב את הקהילה למסורת ולהלכה הנהוגה בכלל ישראל, מאידך גיסא. יחד עם זה כמי שגדל בישראל והתחנך בעולם ההלכה ברור לו שהצעותיו לשמר את מסורת יהודי אתיופיה ולשלב אותם במנהגי ישראל יעוררו התנגדות ואפילו הוקעה, אולם הוא "פועל מתוך מניעים טהורים ושמירת אמונים לכנסת ישראל ולמסורת ישראל" וקורא "לאחדות ולא לאחידות" (עמ' 20). אחת הנקודות החשובות בטיעוניו של הרב שלום היא השינויים שעברו על הקהילה עם עלייתם לארץ. קיים מתח בין ההרגשה הסובייקטיבית האישית שלהם כיהודים כשרים לבין ההגדרות ההלכתיות שאתן נפגשו בארץ, דבר שגורם להם תסכול רב. בין היתר שואל הרב שלום מדוע עליו לקבל את מנהג ספרד או אשכנז כששני המנהגים אינם הולמים את עולמו הרוחני (עמ' 32). התשובה שלו היא ש"יש אפשרות ליצור ולסלול דרך ייחודית לעבודת ה' המשקפת את עולמי הפנימי המורכב" (עמ' 33).

כאן עובר הרב שלום לדון בגורמים המעצבים או המשנים מנהגים. הוא מצביע על שינויי מנהגים הנובעים מסיבות כלכליות, תרבותיות או מנטליות, ולטענתו, לשינויי המנהגים בין העדות אין הסבר אובייקטיבי אלא הם נובעים משינוי תרבותי סביבתי (עמ' 49). הוא איננו מרחיב בנקודה זו, אולם המסקנה המתבקשת מדבריו היא שגם מנהגי יהודי אתיופיה הנובעים מהסביבה התרבותית שבה הם חיו הם לא פחות לגיטימיים, ומבחינה זו אין הבדל ביניהם לבין מנהגי שאר עדות ישראל. על פי תפיסתו של הרב שלום, יהודי אתיופיה הם ענף נוסף מהרבה ענפים של העם היהודי שחזרו לארץ ישראל והפכו את "מדינת ישראל למוזיאון של יהודים החיים במקום אחד ומציגים תקופות שונות ותרבויות שונות" (עמ' 57). אולם החזרה לארץ ישראל הביאה למה שהוא מכנה "חורבן המקדש של קהילת ביתא ישראל". העלייה לארץ הביאה ל"התמוטטות טוטאלית של המערכת הדתית, השלטונית והמשפחתית שבתוכה חיה הקהילה האתיופית" (עמ' 64). הרב שלום טוען שכשם שחורבן בית המקדש השני הביא ליצירת דפוסים חדשים בעבודת ה' שבאו

לידי ביטוי בספרות המשנה, התלמוד עד לגיבוש ההלכה הנורמטיבית על בסיס ה"שולחן ערוך", כך, בעקבות השינויים שחלו יש גם לגבש דפוסים חדשים עבור קהילת ביתא ישראל. וכך הוא כותב:

...קבוצה זו [ביתא ישראל] אינה דומה לאף אחת מהקבוצות המרכיבות את הפסיפס היהודי – תלמודי ואף לא לבני תימן. בעוד שבני תימן הכירו את עולם המשנה, התלמוד, הגאונים, הראשונים וכן גם את השולחן ערוך, קהילת ביתא ישראל לא הכירה אף אחד מהם. כל מסורותיה מושתתות על רוח המקרא ועל הלכות נוספות שנשתמרו בעל פה. קבוצה זו דרשה אף היא הכרה כחלק אינטגרלי מהעולם היהודי. חיבור זה הוא ניסיון לחבר את הקהילה לעולם היהודי ולבית המדרש, ולהגיש הלכות מעשיות בפני הדור השני של יוצאי אתיופיה (עמ' 67). (ההדגשה שלי – ד"ג)

שולחן האורית

בחלק השני של הספר מתאר הרב שלום את מסורות עדת ביתא ישראל בכל תחומי החיים בתשעה שערים: [1] סדר היום, כולל התפילות והשכמת בית הכנסת [2] ברכות [3] שבת [4] חג ומועד [5] חתן, כלה ומשפחה [6] יסודות הבית היהודי [7] השולחן הכשר [8] טומאת גוי [9] דיני אבלות. הוא מונה אחת לאחת את ההלכות והמנהגים בכל תחום, כשהוא יוצר לשם כך מבנה מקורי המתאים במיוחד למטרות הספר. המבנה הוא משולש: ההלכה האתיופית; ההלכה התלמודית בעבר ובהווה; המנהג המומלץ בארץ ישראל. גם השם שבחר הרב שלום לחלק זה מתאים מעין כמוהו לחיבורו. ה"אורית" היא התורה בלשון בני העדה. "שולחן האורית", ללא ספק על משקל "שולחן ערוך", הוא, כהגדרתו בשער הספר, מדריך הלכתי לביתא ישראל.

בהקדמה ל"שולחן האורית" מציג הרב שלום את הכללים שהנחו אותו בהמלצותיו ל"מנהג המומלץ בארץ ישראל". אציין כאן את העיקרים שבהם (עמ' 97–98):

- שימור המנהגים הללו הוא ערך, עם זאת קיומם הוא בבחינת צורך. לכן אין להמשיך לקיים מנהגים בכל מצב.
- חיבור זה בא להסיר מחיצות ולקרב זה לזה ולא ליצור מחיצות. לכן במקום של קונפליקט האחדות קודמת לכול.

- בחיבור זה שיקול חינוכי וחברתי משמש כשיקול בפסיקה הלכתית אם לקיים מנהג או לבטלו.
- מנהג היוצר קונפליקט בין בני זוג ראוי להידחות.
- מנהג היוצר קונפליקט בין בני הקהילה, באין פתרון אחר, אחדות הקהילה קודמת.
- הדור הראשון של יוצאי אתיופיה ימשיכו לנהוג כמנהגם. עלינו לגלות הבנה מרבית כלפי המנהגים.
- הדור השני רשאי להמשיך במנהגי אבותיו; באשר לו יש שיקולים נוספים המוזכרים לעיל (חינוכיים וחברתיים).
- יש מנהגים שהיו נהוגים באתיופיה שיש להפסיקם לאלתר אף בדור הראשון, כגון פיקוח נפש שלא תמיד דוחה קיום מצוות.

הכללים האלה מצביעים על הרצון לשמר את המנהגים וגם לקרב את בני העדה להלכות ה"שולחן ערוך". הרב שלום מכיר בכך שלבני הדור הראשון, עולי אתיופיה המבוגרים, יהיה קשה מאוד להסתגל למנהגים חדשים ושונים, ולכן הוא מנסה להראות הבנה מרבית למנהגי העדה. מאידך גיסא, בני הדור השני שכבר גדלו והתחנכו בארץ, מכירים טוב יותר את הלכות ה"שולחן ערוך" ופחות את מנהגי העדה, ולכן קל להם יותר לאמץ את ההלכות והמנהגים הנהוגים על ידי כלל העדות. ועם זאת ברור לרב שלום שמנהגים הסותרים לחלוטין את הלכות ה"שולחן ערוך" יש להפסיקם מיד. נביא לכך מספר דוגמות מן השערים השונים.

השער הראשון: מנהגי התפילה של יהודי אתיופיה

אנשי ביתא ישראל לא התפללו מתוך סידור תפילה כלשהו אלא מספר תפילות שהיה בידי הקייסים, ובו אוסף קטעים שונים מהתנ"ך, בעיקר מתהלים, וקטעים נוספים שעיקרם שבח והודיה לקב"ה. כמעט שאין בקשות חומריות, והדגש הוא על זיכרונות לאומיים – זיכרון ירושלים וזיכרון שעבוד גלויות. הקייסים התפללו בעל פה, והקהל, שלא תמיד הבין את התפילה שנאמרה בשפת געז, הקשיב וענה "אמן". המחבר ממליץ לקייסים להמשיך ולהתפלל בארץ כמנהגם ומוסיף:

כל מי שמבין את התפילות בשפת געז ויכול להשתתף בתפילה יחד עם הקייסים, ותפילה זו מקרבת אותו לריבונו של עולם, אינו צריך להתפלל פעם נוספת. אבל הדור השני, שאינם בקיאים בשפת געז, ראוי שיתפללו בסידור תפילה בשפה המוכנת להם. בכל אופן הם אינם מחויבים למנהג זה או אחר והם רשאים להתפלל בכל נוסח שיחפצו. מי שרוצה להמשיך את המסורת ולהתפלל בשפת הגעז רשאי לעשות כן בתנאי שילמד את השפה ואת התפילות (עמ' 117).

הדיון בתפילה מצביע על כיוון פסיקתו של הרב שרון – שילוב המנהג של בני אתיופיה עם המנהג הנורמטיבי. הדור הראשון יכול להמשיך במנהגו – שתי תפילות ביום, ואילו הדור השני יעבור לשלוש תפילות ביום ובנוסח המקובל על עדות ישראל.

השער השני : ברכות

בשער זה מביא הרב שלום הלכות שונות העוסקות בברכות – ברכות הנהנין, ברכת המזון, נטילת ידיים ומים אחרונים, ברכה על הלחם האתיופי ה"אנג'רה" ועניינים שונים הקשורים בהתנהגות ליד שולחן הסעודה. בין היתר מתאר הרב שלום את אופיה של הסעודה האתיופית כפי שעוצבה בתרבות האתיופית:

סעודה משפחתית אינה מקובלת בתרבות האתיופית. קודם כל סועדים הגדולים ורק אחר כך הקטנים. האוכל לא מחולק בין הסועדים אלא מונח בצלחת מרכזית שממנה אוכלים הכול. נוהגים להתחיל לאכול יחד. נוהגים שבשעת הסעודה אין משיחין כלל ואין מפסיקים לעניינים שאינם לצורך הסעודה... הנותר מסעודת הגדולים מועבר ישירות לילדים, אין זורקים אוכל בשום אופן... (עמ' 138).

המחבר מביא דרשות והנהגות הנמצאות במדרשים ובדברי חז"ל במקורות שונים ושחלקם מתאימים למנהגי האתיופים. ואילו המנהג הממולץ בארץ ישראל הוא זה:

היום אין צורך לאכול מהצלחת המרכזית, אבל ראוי לנהוג לפי שאר כללי דרך ארץ בסעודה כפי שנהגו באתיופיה וכפי שהורו לנו חז"ל. יש לכבד את האוכל, יש להתחיל לאכול יחדיו, ראוי לאכול בצוותא, יחד אך כל אחד לחוד. במיוחד בעל ואישה יקפידו להגיש זה לזה את האוכל. יש לעשות

מאמצים כבירים לסעוד יחד, כל המשפחה, כולל הילדים, אף שבאתיופיה לא נהגו כך (עמ' 139).

השער השלישי: דיני שבת

בשער זה פותח הרב שלום בדיון במצוות הדלקת נרות.

אין מבעירין אש ואין מדליקים נר לשבת ביום שישי... כמו כן אין ליהנות מאש בשבת אפילו אם הודלקה לפני שבת. עם זאת, כמעט בכל המקומות הושאר נר דולק או אש לצורך תאורה בלבד. לאחר שאש זו כבתה אין לגעת בה יותר. אבל לא הדליקו נרות לכבוד השבת (עמ' 153).²

הרב שלום מתאר את הויכוח בין הרבנים לבין הקראים בעניין הפרשנות לפסוק "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת" ואת הפסיקה המקובלת בעניין הדלקת נרות.

המנהג היום הוא להדליק נר מפני כבוד השבת ומשום עונג שבת, כי הכנת הנר והדלקתו לפני השבת הם 'כבוד השבת' ואכילה לאורו בשבת, כמו גם שאר הצרכים הנעשים לאורו, נחשבים ל'עונג שבת' (עמ' 154). להלכה הוא ממליץ כך:

מי שקשה לו מאוד להדליק נרות שבת ימשיך במנהגו לא להדליק, אבל מי שמצליח להבין, במיוחד הדור הצעיר, שבהדלקת נרות שבת יש סגולות מיוחדות, ידליק, שכן סוף סוף ההדלקה עצמה מתרחשת לפני כניסת השבת (עמ' 154).

והנה דוגמה נוספת להמלצתו של הרב שלום, אף היא מדיני שבת – פיקוח נפש בשבת:

פיקוח נפש לא דוחה שום מצווה. אף אם יש סכנה בקיום המצווה, אין מתחשבים בסכנה אלא בערך קיום המצווה... אין הבחנה בין מצווה קלה למצווה חמורה... אנו נקיים מה שכתוב בלי להתחכם, כי ה' יודע מה הוא ציווה... (עמ' 164).

² המחבר מציג כאן מנהג שנשמר בצורתו זו רק על ידי חלק מהעדה. אני (ד"ג) ראיתי בשהותי באמבור מנהג שונה: כל משפחה השאירה אש דולקת מבעוד יום לחימום סעודת השבת ולמאור, והאש כבתה מאליה בהמשך הערב.

הרב שרון מביא את השתלשלות ההלכה הזאת ואומר :

...בראשית התפתחות התורה שבעל פה סברו חכמים שפיקוח נפש אינו דוחה שבת, כמו בימי מרד החשמונאים. בהמשך ולאור הניסיון המר...חז"ל מחדשים הלכה שמעמידה את פיקוח הנפש מעל כל המצוות כמעט...לסיכום ניתן לומר שההיתר לחלל שבת בלחימה וברפואה הלך והתפתח במשך השנים עד שנקבע שאפילו על ספק פיקוח נפש דוחה מצוות (עמ' 166).

אף על פי שהמנהג האתיופי מקורו בשיטה קדומה, דברי חז"ל על אודות ערך החיים חדרו לעומק התודעה הישראלית, ולכן חל איסור מוחלט לנהוג כפי שהיה באתיופיה. יש לאמץ מיד את הנהוג בארץ בכל ענייני פיקוח נפש (עמ' 166).

וכך לאורך כל שערי "שולחן האורית" מביא הרב שרון את ההלכה האתיופית בצד ההלכה הנורמטיבית, ומנסה לגשר בין המנהגים השונים תוך שהוא נזהר בכבודם של בני הדור הראשון ומאפשר להם להמשיך ולנהוג כפי שנהגו יהודי אתיופיה מימים ימימה. הוא מדגיש ששינוי המנהג, למשל חימום בשבת בפלטה חשמלית בניגוד להלכה האתיופית שלא התירה חימום בשבת, אינו בבחינת "אל תיטוש תורת אמך". בני הדור השני של יוצאי אתיופיה שהתרגלו להווי הארץ-ישראלי ומבחינתם אכילת אוכל קר בשבת פוגמת בעונג השבת, רשאים להשתמש בדרכי החימום הנהוגות בשאר העדות (עמ' 156).

ברוב התחומים ניתן לראות שהמחבר מוצא דרך נאותה לגשר ולשלב בין ההלכה האתיופית לבין הלכות ה"שולחן ערוך" על פי הכללים שקבע בהקדמה ל"שולחן האורית". אולם בכמה תחומים הלכתיים נראה שיש קושי ניכר לגשר בין שתי המסורות. התחום האחד הוא דיני טומאה וטהרה, והשני הוא הלכות הקשורות במעמד האישי.

מאז ומעולם הקפידו יהודי אתיופיה בדיני טומאה וטהרה. הם נמנעו מנגע עם כל דבר שנחשב טמא, ורוב הכפרים שבהם התגוררו היהודים הוקמו ליד מקורות מים זורמים כדי לאפשר טבילה ורחצה תכופים. אפילו מגע בין יהודי ולא יהודי נחשב לגורם מטמא שחייב רחצה והיטהרות. הרב שלום מציין בצדק שההקפדה על שמירת דיני טומאה וטהרה היוו אמצעי להפרדה בין היהודים והגויים ולשמירה מפני היטמעות. הקפדה יתרה נהגו

יהודי אתיופיה בענייני טהרת המשפחה. אישה נידה ואישה לאחר לידה היו יוצאות מביתן ומתגוררות בבקתה נפרדת, "סוכת הנידה" או "בית הדם", שהייתה ממוקמת בשולי הכפר. בישראל יציאת האישה הנידה או היולדת אל מחוץ לבית היא בלתי אפשרית, והדבר גרם למשברים גדולים לבני הדור הראשון של עולי אתיופיה (שרעבי וסיקורל, 2007). כותב הרב שלום:

ניתן להמשיך ולנהוג כמנהג הקדום. יחד עם זאת, יש לזכור שהמציאות בארץ שונה מהמציאות שאפשרה את קיום המנהג. היום כמעט בלתי אפשרי שאם הבית תיעדר מהבית לתקופה ארוכה. לכן רצוי שלא להוציא את האישה מהבית מבחינה חינוכית ומשפחתית. כחלופה למנהג ניתן להציע שינה בשתי מיטות נפרדות, כך יונצח המנהג והשלמות המשפחתית לא תיפגע. אם המציאות המשפחתית – חינוכית ושלום הבית מאפשרים זאת, יש להציע לישון אף בשני חדרים נפרדים. ברם, אם מתגלעים חילוקי דעות בין בני זוג בעקבות החיים החדשים והשינויים שנוצרו עם העלייה, יש למצוא דרך המאפשרת המשך קיום המסורת בד בבד עם קיום שלום הבית, למשל אימוץ המנהג הכללי ישראלי (עמ' 252).

בעניין זה הצליח הרב שרון למצוא את הפתרון, בעניין אחר הוא מתקשה. מנהג יהודי אתיופיה הוא שאישה נידה טמאה שבעה ימים מיום ראיית הדם, ולאחר הטבילה ביום השביעי היא חוזרת לבעלה. הרב שלום מציין שההחמרה בדיני נידה מבוססת על פסיקתו של רבי זירא במסכת נידה (סו, ע"א) וההלכה שהתקבלה על כלל עדות ישראל – ימי ליבון ושמירה על שבעה נקיים אינה ידועה להם. הוא יודע שיהיה קושי רב לדרוש מבני העדה לאמץ את ההלכה המחמירה המקובלת על כלל ישראל. המלצתו היא זו:

נשי העדה ימשיכו לטבול ביום השביעי לאחר השקיעה. סוף סוף זה הוא דין התורה, ואת חומרת רבי זירא הקהילה לא קיבלה על עצמה. בני הדור השני יכולים לקבל את החומרה הזו. יש לזכור שלשלום בית ואחדות האומה יש ערך רב שעולה על ערכים אחרים כגון מנהג העבר... (עמ' 250).

שוב ניכר רצון המחבר לא לכפות הלכה שלפחות חלק מיהודי אתיופיה מהדור הראשון לא יוכל לעמוד בה, אולם להחיל אותה על בני הדור השני שכבר גדלו למציאות אחרת.

עניין מורכב אחר הוא סוגיית מנהגי הגירושין אצל יהדות אתיופיה. בגירושין האתיופיים הקיים קורע את הכתובה, ולפי עדות נוספת שמביא הרב שלום, היו מקומות שנהגו שהבעל כותב גט שבו הוא מבטא את רצונו לגרש את אשתו ושהיא מותרת לכל אדם (עמ' 237). כידוע, זו לא ההלכה המקובלת על כלל ישראל, ואם כן, כיצד לנהוג? הרב שלום מודע לבעייתיות הגדולה של מנהג הגירושין האתיופי שאיננו מתאים להלכה המקובלת וכותב:

ההבדלים במנהגי הנישואין והגיטין... יוצרים בעיות קשות וחיכוכים רבים. הבעיה נובעת מההבדלים באופן תהליך מסירת הגט לאישה. בעוד שבאתיופיה בחלק מהמקומות הסתפקו בקריעת הכתובה, בהלכה הרבנית יש חובה לכתוב גט ולמוסרו לאישה...לכן מעתה יש ליישר קו בכל העניינים הללו. הווה אומר, במקרה של גירושין ח"ו יש לפנות לבית הדין... (עמ' 238).

אם כן, בהלכה שתוארה קודם לכן ממליץ הרב שלום לאפשר לאישה לטבול לפי מנהגי העדה ביום השביעי, אך בעניין הגירושין קובע הרב שלום באופן קטגורי שיש לנהוג על פי ההלכה המחייבת את כלל ישראל. שאלת הגירושין מתקשרת לשאלת יהדותם ולמעמדם האישי של יהודי אתיופיה. בשנת 1973 הכיר הרב עובדיה יוסף ביהדותה של עדת ביתא ישראל, ושנתיים לאחר מכן החליטה ממשלת ישראל להחיל את חוק השבות על הקהילה. עד אז היו חילוקי דעות קשים באשר ליהדותם של יהודי אתיופיה. הרבנים הראשיים עוזיאל, הרצוג ואחר כך גם הרב נסים היו בדעה שיש לבצע גיור בהליכים מקילים "על מנת להסיר כל ספק באשר להגדרתם ההלכתית של בני העדה כיהודים" (ולדמן, 1989). שתי קבוצות הצעירים שהובאו לכפר בתיה בשנות החמישים לשם הכשרתם כמדריכים ומורים לבני עדתם, עברו בארץ גיור לחומרה שכלל הטפת דם וטבילה במקווה (גולדפלאם, 2009). הקבוצות הראשונות של עולים מאתיופיה שהגיעו לארץ כבר בסוף שנות ה-70 עברו גם הן גיור לחומרה שכלל הטפת דם וטבילה. אולם בני העדה החלו להתנגד לדרישת הטפת הדם, ולאחר הפגנה גדולה שהתקיימה מול משרדי הרבנות הראשית התבטלה הדרישה.

ניכר ששאלת יהדותם של יהודי אתיופיה מאוד מטרידה אותו, ויחד עם זה הדיון בספר בנושא זה חורג מהתבנית הקיימת לגבי כל שאר ענייני ההלכה. המושג "גיור לחומרה" אינו קיים במסורת יהודי אתיופיה, וממילא ההתייחסות שלו יכולה להיות רק על פי פסיקת הרבנות הראשית. אין כאן מקום להשוואה בין מסורת יהודי אתיופיה למסורת ה"שולחן ערוך" כפי שזה נעשה ביחס לכל שאר ענייני ההלכה בכל שערי הספר.

אם יהודי אתיופיה הם יהודים לכל דבר, כפי שהם דורשים שיכירו ביהדותם ויפטרו אותם מטבילה לשם גרות (גיור לחומרה), אזי יש מקום לחשש ממזרות אצל רבים מבני העדה כיוון שהגירושין לא נערכו על פי ההלכה המקובלת. כדי לצאת מהקושי מצטט הרב שלום את דעתו של הרב שאול ישראלי שמדובר כאן בשני ספקות. האחד – ספק ממזרות, והשני – ספק יהדות, ומכאן שיש כאן מקרה של "ספק ספקא" (ספק כפול), ויש להקל בעניין הטפת הדם אבל אין להקל בעניין הטבילה לשם גירות. (עמ' 293–4). המחבר מסכם שהחלטה זו של הרבנות הראשית תקפה למעשה עד היום. אין בפרק זה המלצה כיצד לנהוג, והרב שלום נמנע מלומר בפירוש שעל בני העדה לטבול לשם גיור לחומרה. ניכרת כאן הדילמה שבתוכה הוא שרוי: מצד אחד, יש לו מחויבות מוחלטת ל"שולחן ערוך", ומצד שני, הוא אינו רוצה לפגוע בתחושתם של בני העדה שיהדותם מוטלת בספק.

מעניין לציין כאן שכבר בהקדמה לספר מספר הרב שלום (עמ' 31) שעוד באחד הימים הראשונים לשהותו בישיבת הר עציון הוא ניגש לראשי הישיבה, הרב עמיטל והרב ליכטנשטיין, ושאל מדוע נדרשים העולים מאתיופיה לטבול במקווה. התשובות שקיבל היו במישור החברתי ובמישור ההלכתי. אין ספק ששאלת הגיור לחומרה של יהודי אתיופיה מטילה עננה כבדה על השתלבותם של בני העדה כשוים לשאר קהילות ישראל.

ועוד תופעה מעניינת: בשער החמישי העוסק בנושאי חתן, כלה ומשפחה, מתאר הרב שלום את סדרי הטהרה שהיו נהוגים באתיופיה. כבר הזכרנו למעלה שיהודי אתיופיה הקפידו מאוד על דיני טומאה וטהרה. בהלכה העוסקת בסדרי הטהרה מתאר הרב שלום את מסורת ההיטהרות של האישה האתיופית בנהר ביום השביעי לטהרתה. לאחר מכן מתאר הרב שלום את סדרי הטהרה המקובלים על כלל עדות ישראל:

יהודי אתיופיה רשאים לנהוג כמנהגם. על פי המנהג האתיופי יש לטבול במים זורמים דווקא, ואילו מים עומדים, מקווה, פסולים לטבילה. בשל כך יהודים רבים אינם מקיימים מצווה זאת בארץ. מצוות הטבילה שהייתה חביבה ביותר על הקהילה באתיופיה, הפכה מכל מיני סיבות למאוסה ביותר בישראל, וחבל. לכן יש להסביר לקייסים על המקווה, ובכל אופן יש להציע להם לטבול במקום מים זורמים כגון ים (עמ' 254–255). (ההדגשה שלי – ד"ג)

הרב שלום אינו מנסה להסביר את התופעה, אבל, כמדומני, אני יכול לשפוך אור על סיטואציה זו. כשראשוני העולים הגיעו לארץ בשנות השבעים המאוחרות לא הייתה כל בעיה בטבילה במקווה. אולם כשנושא הגיור הפך לנושא שבמחלוקת ובני העדה סירבו לקבל את דרישות הרבנות, התפתחה גם הרתיעה מטבילה במקווה. יתרה מזו, בטיולי בתי ספר שכללו רחיצה בים או בבריכה, סירבו התלמידים האתיופים להיכנס למים משום שנפוצה שמועה שהרחצה בבריכה או בים תיחשב להם כטבילה לשם גיור.

מסלול דו-סטרי

לא נוכל במסגרת זו לעבור בפירוט על כל שערי הספר ועל ההלכות והמנהגים הרבים הכלולים בהם. נחזור ונאמר שהם מקיפים לא רק את כל תחומי החיים אלא גם נושאים לאו דווקא הלכתיים שהתעוררו עם עלייתם של בני העדה לארץ, כגון ההתמודדות עם שינוי השמות האתיופיים לשמות ישראלים או התמודדות עם קונפליקטים הנובעים מהבדלים בין האווירה התרבותית האתיופית לבין האווירה התרבותית הישראלית השונה ממנה לחלוטין. גם בנושאים אלו המלצותיו של המחבר תואמות באופן מלא את הכללים שקבע בתחילת "שולחן האורית" שעיקרם הרצון לקרב בין מנהגי העדה לבין ההלכות המחייבות את כלל ישראל. בכל מקום שהמליץ על סטייה מהפסיקה המקובלת, עיגן הרב שלום את המלצתו במסורות קדומות שיש להן הד בספרות התלמודית וההלכתית. הוא יודע שהקפדה יתרה על מסורת זו או אחרת עלולה להביא למריבות ולמחלוקות, ולכן הרבה פעמים הוא מבסס את המלצותיו גם על הרצון למנוע מחלוקת ולמען שלום בית.

רשימת המועדים של יהודי אתיופיה כוללת גם חגים וימי זיכרון שלא היו מוכרים לכלל ישראל. בראש וראשונה חג הסיגד שנחוג בכ"ט בחשוון, בדיוק 50 ימים לאחר יום הכיפורים. לפי הסברו של הרב שלום, חג הסיגד מגשר בין חשבון הנפש של הפרט שזמנו הוא יום כיפור לבין חשבון הנפש של הציבור שנערך במשך שבעה שבועות ומגיע לשיאו בכ"ט בחשוון, שבו חוזרים בני העדה על חווית יום הכיפורים "כקולקטיב שעבר חוויה מתקנת ועלייה במתח הערכי, האישי והחברתי" (עמ' 209). חג הסיגד כבר פרץ מזמן את גבולות העדה, והוא מצוין באירוע ממלכתי בירושלים, ובכך לא רק העדה מקבלת את מנהגי כלל ישראל אלא גם חג ייחודי ליהודי אתיופיה הופך לחג לכלל ישראל, בדומה לחגים עדתיים שפרצו את מסגרות העדה – המימונה, הסהרנה ועוד.

איך מקרבים ליהדות?

הספר מצביע על העזה גדולה מצדו של הרב שרון שלום שאינו מהסס לעתים להמליץ על התנהגות הלכתית שאינה תואמת את פסיקת ה"שולחן ערוך". המחבר שהוא כאמור בעל הסמכה לרבנות מטעם הרבנות הראשית ומשמש בעצמו כרב קהילה ישראלית רגילה, מכיר באורח מלא את ההלכה המקובלת ואף על פי כן אינו נרתע מלהמליץ לעתים באומץ רב – במקום שאי אפשר לגשר על ההבדלים – על פסיקה שונה מתוך ראיית צרכים רחבה שבבסיסה הרצון להקל על השתלבותם של יהודי אתיופיה, ובמיוחד בני הדור הראשון, בקרב כלל העם היהודי. כך, למשל, הוא ממליץ להמשיך במנהג של יהודי אתיופיה שאישה מוהלת את התינוקות ולא מוהל זכר (עמ' 271), הוא ממליץ לבני העדה להמשיך במנהגם לומר "שלום" עם לחיצת יד ונישוק על הלחי בין גברים ונשים (עמ' 276), והוא לא נמנע לקרוא לרבנות הראשית לגלות סובלנות ולמצוא דרך, במסגרת ההלכה, לפתור את בעיות הגיור העומדות היום לפתחו של העם היהודי. לדבריו:

... יש להביא פתרון כולל המכניס תחת מטריה אחת את כל העולם היהודי לגווניו: מאתיופיה ומרוסיה, עשרת השבטים, יהודים רפורמים וקונסרבטיבים. כולם יהודים, כולם עמדו בהר סיני... ההיסטוריה של העם היהודי לימדה אותנו שהניסיון לבנות חברה הומוגנית ומציאות הלכתית חד-ממדית הוביל לחורבן ולערעור קיומנו כעם ריבוני... (עמ' 306–307).

דומה שבדברים אלו הרב שלום מקבל עליו להילחם במאבק הגדול במקצת על מידותיו וללא ספק חורג ממסגרת גיורם של יהודי אתיופיה. הוא כורך בחבילה אחת את בעיית הגיור של יהודי אתיופיה עם בעיית גיורם של עולי רוסיה ועם גיורם של מי שהוא מכנה עשרת השבטים (בני מנשה?) וגם מזכיר את היהודים הרפורמים והקונסרבטיבים כשהקשר לא ברור. לכל אחת מהקהילות שהוזכרו בעיות שונות, ופתרון לאחת אינו בהכרח מתאים לשנייה.

הוא צודק בדבר אחד: בלתי אפשרי לנסות "לבנות חברה הומוגנית ומציאות הלכתית חד ממדית", כדבריו לעיל. לאחר למעלה מ-60 שנות חיים בצוותא במדינת ישראל ההבדלים בין העדות עדיין גדולים, ולא רק בין ספרדים ואשכנזים אלא גם בתוך עדות האשכנזים והספרדים בינם לבין עצמם. אפילו מגמתו של הרב עובדיה יוסף להחזיר עטרה ליושנה ולהחיל את פסיקת מרן הרב יוסף קארו על עדות יהודי ספרד לגוניהם נתקלת בהתנגדות רבה (טולידאנו, 2003–2005). הרחבת הדיון על יהודי אתיופיה גם לעדות אחרות אין לה מקום בספר זה, ויתכן שכוונתו במשפט דלעיל הייתה לציין שהוא מצפה להתחשבות במסורת יהודי אתיופיה בתהליך שילובם עם כלל ישראל בדומה לפתרון בעיית גיורם של שאר העדות בצורה יותר פתוחה ומתחשבת.

אין לי ספק שהמחבר חש שגישתו זו עלולה לקומם עליו את הרבנות הממוסדת, כפי שאכן קרה. מתברר שגם רבנים בני העדה לא תמיד מסכימים עם המלצותיו. ביום עיון לרגל הוצאת הספר שהתקיים באוניברסיטת בר-אילן, הציג המחבר מכתב שכותרתו "להסיר מכשול" שנכתב בשמו של הרב הראשי הראשון-לציון הרב משה עמאר ונשלח לכל המועצות הדתיות בישראל. הרב עמאר מתנגד במלים חריפות לגישתו ההלכתית של הרב שלום, וכותב בין היתר:

...ספר זה עוסק במנהגי יהדות אתיופיה, ותחת אשר יעודד את אחינו בני הקהילה לשוב לכור מחצבתה ולשמור ולקיים את כל מצוות התורה ולהתאחד באהבה ושלום עם שאר אחינו בני ישראל הנמצאים בארץ הקודש, הינו מחרף ומגדף ומרים יד בתורת משה ומפלג את כל בני העדה בפילוג שאין כמותו ובכך עלול לגרום להרחקת הקהילה משאר העם ולעשותה ככת הנבדלת מעדת ישראל. כפי שנעשה בדורות שעברו. ודי למבין! ... (שם).

בהמשך באות דוגמות לפסיקות הנמצאות בספר (בחלקן פורטו במסגרת סקירה זו), והוא מסיים בכך שיש להוקיע את הספר ומחברו מעל כל במה וחל איסור מוחלט (ההדגשה במקור) לנהוג על פי הספר.

גם בקרב רבנים בני העדה אין הסכמה להמלצותיו ההלכתיות של הרב שלום. הרב מבהרטו סלומון, במאמר בשם "מסיני לאתיופיה ובחזרה לסיני"³, מתנגד בחריפות לחלק מהמלצותיו של המחבר וכותב:

התורה באתיופיה קפאה במקום, עוד מזמן המקרא. התורה לא התפתחה מבחינת עומק כוונות התורה, ולכן יהדות אתיופיה בעצם מאחרת אחרי התפתחות עומק הבנת התורה... המיפגש של בני העדה עם צורת חיים הלכתית השונה השלימה פרטים רבים שהיו נסתרים מאתנו בשל הניתוק הרב שהיה בין העדה באתיופיה לבין העולם היהודי, בכל שנות הגלות הארוכה... הספר מחזיר את העדה לנקודת התחלה, ומבחינתי גורם עוול כל יתואר לכל העדה כולה, המבקשת בכל נימי נפשה להתחבר שוב לעם ישראל אחרי ניתוק כה ממושך, ואחר צרות ומצוקות שחוותה על בשרה (שם).

הרב סלומון טוען שבפועל קיבלו עליהם בני העדה את ההלכה הנהוגה בארץ, וקורא להמשיך ולשמור רק את מנהגי העדה שאינם סותרים את מנהגי כלל ישראל. הוא מסיים את דבריו באמרו "עולם התורה שמצאנו בארץ ישראל מהווה השלמה נהדרת למה שהבאנו מאתיופיה. מבחינה זו ניתן לומר כי עליית יהודי אתיופיה לארץ שקולה כאילו נבנה בית מקדשנו" (ההדגשה במקור). נדמה שקביעה זו של הרב סלומון נאמרה כהתרסה לטענתו של הרב שלום שטען שהחזרה לארץ ישראל הביאה לחורבן המקדש של ביתא ישראל (עמ' 67).

על ההתנגדות הגורפת לספר מצד הרבנות בישראל ארשה לעצמי להעיר כמה הערות.

א. דווקא המסורת של העדה ושמירת המצוות על בסיס התורה שבכתב, כפי שיהודי אתיופיה הבינו במנותק לגמרי משאר עדות ישראל, שימרה והחזיקה את העדה במשך 2500 שנה במסירות נפש וכנגד כל

---

³ המאמר הופץ על ידי המחבר לקבוצה נבחרת של קוראים ונמסר לי על ידי אחד מהם.

הסיכויים. עכשיו נדרשים יהודי אתיופיה לזנוח ללא תנאי את המסורת הזו ששמרה עליהם בתנאי חיים בלתי נתפסים ולקבל ללא סייג מסורת שונה. האם דרישה זו ראויה? האם זה לא מה שקרה עם העולים מארצות המזרח בשנות ה-50 שגרם לזניחה המונית של המסורת? מדוע לא לאפשר להם לשמר את מסורתם תוך שילובה במסורת כלל ישראל?

ב. הרב עמאר (או מי שכתבו את המכתב בשמו) לא נתן את הדעת לכך שהמלצות הרב שלום הן למעשה זמניות בלבד ומכוונות בעיקר לבני הדור הראשון של עולי אתיופיה. בני הדור השני כבר השתלבו ברובם באופן טבעי במסורת הפסיקה ההלכתית המקובלת על כלל ישראל. התהליך מאפשר שילוב בדרכי נועם תוך שמירת מסורת העבר. נדמה לי שגם ביקורתו של הרב סלומון לספר מתעלמת מעובדה זו.

ג. העדה האתיופית היא דתית במהותה. שמירת המסורת ההלכתית האתיופית היא עבודה ביטוי לאמונה באלוהי ישראל ולשייכותה הבלתי מעורערת לעם ישראל. שילוב מדורג רק יחזק את הזיקה לעם ולמסורתו.

ד. אם הרבנות תאמץ גישה מחמירה וקשוחה כפי שזה בא לידי ביטוי בדחייה המוחלטת של הספר, אנו עלולים לעמוד בפני הגדלת הפערים בין יהודי אתיופיה לבין עדות ישראל האחרות שרק יגבירו את הקשיים שקיימים בלאו הכי בהשתלבותם של בני העדה במרקם החברתי במדינת ישראל. נזכיר שוב את ההתנגדות הגורפת של יהודי אתיופיה לגיור לחומרה שיש לה השפעה עצומה על מעמדם האישי.

הספר והביקורת עליו מצביעים על שתי גישות נוגדות לשילוב יהודי אתיופיה בעם ישראל: גישתו של הרב שלום מחייבת שילוב מדורג תוך שמירת ההלכה האתיופית אף אם היא נוגדת לעתים את ה"שולחן ערוך", ובלבד שהיא מעוגנת בתורה שבכתב או במסורות קדומות, והגישה השנייה שלפיה שילובם של יהודי אתיופיה עם כלל ישראל ייעשה תוך קבלה מלאה ומיידית של ה"שולחן ערוך". פירושה המעשי של גישה זו הוא זניחה מוחלטת של מסורת יהודי אתיופיה. האם גישה זו לא תוביל, בסופו של דבר, לשכחת המסורת של העדה?

הביקורת על הספר מעוררת שאלה רחבה הרבה יותר מאשר איך לשמר את מסורת יהודי אתיופיה. הספר מוביל לדיון מעמיק בשאלה מהי הדרך הטובה ביותר לקרב יהודים רחוקים לעם ישראל וליהדות. האם אנחנו

מעוניינים במונוליתיות של העם היהודי ומנהג אחד לכולם באמצעות קבלה מוחלטת של ה"שולחן ערוך"? או שברצוננו לשמר ולטפח את המסורות העשירות של עדות ישראל תוך קירוב כולן לבסיס משותף רחב והוא המחויבות ל"שולחן ערוך", עם האינטרפרטציה הייחודית של כל עדה לחיבור הלכתי זה ועם השפעות הדדיות של העדות השונות זו על זו? שאלות אלו מתקשרות גם לשאלת גיורם של עולי חבר העמים ולשילובם המלא בעם ישראל שאליה רמז המחבר בקטע שצוטט למעלה. פרופ' אשר כהן (2006) שדן בנושא כותב: "בהקשר זה [גיור עולי רוסיה וקרובים ליהדות] אטען כי מנהיגות זו, ברובה הגדול, נוטה להחמיר יתר על המידה בדינים ובהלכות גיור בהווה, ובכך הופכת למקלה בדינים ובהלכות התבוללות לעתיד". דומה שטענה זו רלוונטית גם לשאלת קירובם של ביתא ישראל לעם ישראל.

טוב עשה הרב שרון שכלל בספרו הסכמות של רבותיו, הרב שבתאי רפפורט, הרב פרופ' דניאל שפרבר, הרב ד"ר נחום רבינוביץ והרב ד"ר יהודה ברנדס שמאמרו החשוב "האתגר של 'ביתא ישראל'" מופיע בסוף הספר. כמו כן כלל המחבר הסכמות של הרב יוסף הדנה, הרב הראשי ליהודי אתיופיה, והסכמות הרב ראובן טל יאסו והקייס מנטסנוט (אלי) וונדה שמדגיש בדברי הסכמתו שהספר עזר לו ליצור שפה משותפת עם ילדיו אם כי הוא עצמו ימשיך להורות כפי שנהגו באתיופיה. ויחד עם זה אינני יודע אם ההסכמות הן לעצם ההמלצות ההלכתיות של הרב שלום או רק לעקרונות הפסיקה כפי שהוצגו על ידו ולגישתו הכללית.

הערה לסיום

מסורת יהודי אתיופיה היא מסורת בעל פה שמעולם לא נכתבה. המחבר מפרט את מסורת ביתא ישראל מתוך ידיעותיו הוא ומתוך מידע שאסף לצורך הכתיבה מבני משפחתו ומרשימה ארוכה של מנהיגים רוחניים שלכולם הוא מודה בהקדמה לספרו. מבין השורות ומדברי הביקורת מתברר שגם בקרב יהודי אתיופיה היו מנהיגים שונים, ועל כך מעיד גם הרב יוסף הדנה בדברי הסכמתו לספר.

על יהודי אתיופיה נכתבה ספרות מחקרית ענפה. כדי להפוך את "שולחן האורית" לבסיס הלכתי ליהודי אתיופיה יש לבצע איסוף שיטתי של כל מנהגי יהודי אתיופיה מכל הקייסים ומכל זקני העדה שחוו אותם בפועל עוד באתיופיה ולשלבם במחקר הלכתי והיסטורי שחלקו כבר נעשה ושתחומים נוספים שלו עדיין מחכים למחקר. פסיקות הלכתיות שתהיינה מקובלות על כולם צריכות להתקבל על ידי גוף מוסמך של פוסקי הלכות מבני העדה ושל פוסקים מחוץ לעדה הבקיאיים במסורת יהודי אתיופיה. הבסיס לכך כבר קיים: זה הספר המונח לפנינו – מסיני לאתיופיה.

מקורות

- צמרת, צ' (2006). כור היתוך על אש קטנה. *מקור ראשון – מוסף שבת* (גיליון 5/3/2006). גולדפלאם, ד' (2009). הכשרת מורים ומדריכים לעדת "ביתא ישראל" באתיופיה בשנות החמישים: ההחמצה הגדולה. *מים מדליץ*, 19–20, מכללת ליפשיץ.
- ולדמן, מ' (1989). *מעבר לנהרי כוש: יהודי אתיופיה והעם היהודי*. משרד הביטחון – ההוצאה לאור.
- טולדנו, ש' (2003–2005). *דברי שלום ואמת*, א-ב. ירושלים: מכון תורני ברקאי.
- כהן, א' (2006). *יהודים לא-יהודים – זהות יהודית וישראלית ואתגר הרחבת הלאום היהודי בישראל*. מכון הרטמן, אוניברסיטת בר-אילן וכתר. תקציר מתוך: <http://www.text.org.il/index.php?book=0610117>.
- שרעבי, ר' וסיקורל, צ' (2007). בתי נידה בקרב עולות מאתיופיה בישראל: מחאה מגדרית, דתית ואתנית. *סוציולוגיה ישראלית*, ח (2), עמ' 323–347.